

ปัญหากฎหมายเกี่ยวกับเรื่องของเจ้าของเครื่องหมายการค้า ในสัญญาอนุญาตให้ใช้สิทธิในเครื่องหมายการค้า¹

อจรรววรรณ อิศโร²

จากการศึกษาเกี่ยวกับปัญหากฎหมายเกี่ยวกับเรื่องของเจ้าของเครื่องหมายการค้าในสัญญาอนุญาตให้ใช้สิทธิในเครื่องหมายการค้า มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงความเป็นมา แนวคิด ทฤษฎี และกฎหมาย ที่เกี่ยวข้องกัปัญหากฎหมายเกี่ยวกับเรื่องของเจ้าของเครื่องหมายการค้าในสัญญาอนุญาตให้ใช้สิทธิในเครื่องหมายการค้า ซึ่งทำให้ผู้ศึกษาเข้าใจว่าเจตนารมณ์ของกฎหมายที่เกี่ยวกับการอนุญาตให้ใช้สิทธิในเครื่องหมายการค้า นั้น เพื่อคุ้มครองสิทธิของเจ้าของเครื่องหมายการค้า ผู้รับอนุญาตให้ใช้สิทธิในเครื่องหมายการค้า และผู้บริโภค เพราะเครื่องหมายการค้าโดยหลักแล้วสร้างขึ้นเพื่อคุ้มครองผู้บริโภค เพื่อเป็นการบอกให้ทราบถึงแหล่งที่มา สร้างความแตกต่างกับผลิตภัณฑ์ชนิดอื่นไม่ให้เกิดความสับสนหลงผิด และเป็นการรับประกันคุณภาพของสินค้าเพื่อสร้างความน่าเชื่อถือแก่ผู้บริโภค แต่ในกรณีการอนุญาตให้ใช้สิทธิในเครื่องหมายการค้าตามพระราชบัญญัติเครื่องหมายการค้า มาตรา 68 นั้น ถือได้ว่าเป็นการละเมิดสิทธิแต่เพียงผู้เดียวของเจ้าของเครื่องหมายการค้าตามมาตรา 44 แห่งพระราชบัญญัติเครื่องหมายการค้า พ.ศ. 2534 เพื่อสร้างประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ให้แก่ตนเอง โดยการทำสัญญาอนุญาตให้ใช้สิทธิในเครื่องหมายการค้า และผู้รับอนุญาตให้ใช้สิทธิในเครื่องหมายการค้าสามารถใช้เครื่องหมายการค้าได้โดยไม่เป็นการละเมิดเครื่องหมายการค้า แต่เจ้าของเครื่องหมายการค้าต้องควบคุมคุณภาพของสินค้าเพื่อป้องกันผลกระทบที่อาจเกิดแก่ผู้บริโภค การที่พระราชบัญญัติเครื่องหมายการค้า มาตรา 70 บัญญัติว่า “ในกรณีของการใช้เครื่องหมายการค้าให้ถือว่าเป็นการใช้เครื่องหมายการค้าโดยเจ้าของ

¹บทความนี้เรียบเรียงจากการศึกษาอิสระ เรื่อง ปัญหากฎหมายเกี่ยวกับเรื่องของเจ้าของเครื่องหมายการค้าในสัญญาอนุญาตให้ใช้สิทธิในเครื่องหมายการค้า โดยมีอาจารย์ที่ปรึกษา คือ รองศาสตราจารย์ ดร.ปภาศรี บัวสวรรค์ และคณะกรรมการสอบ คือ ศาสตราจารย์ ดร. สุมาลี วงษ์วิจิตร และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สมชาย รัตนเชื้อสกุล

²นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรนิติศาสตรมหาบัณฑิต (ส่วนกลาง) คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

เครื่องหมายการค้า” ซึ่งการพิจารณาจากถ้อยคำดังกล่าวมีประเด็นที่อาจเกิดข้อสงสัยได้ว่า “การใช้เครื่องหมายการค้าอย่างเจ้าของเครื่องหมายการค้า” นั้น ขอบเขตของความรับผิดชอบของผู้รับอนุญาตให้ใช้เครื่องหมายการค้ามีมากน้อยเพียงใด และการตีความดังเจตนารมณ์ของกฎหมายดังกล่าว ต้องการให้ผู้รับอนุญาตให้ใช้เครื่องหมายการค้าหรือผู้อนุญาตให้ใช้เครื่องหมายการค้ารับผิดชอบมากแค่ไหน บทบัญญัติดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงการตีความตามเจตนารมณ์ในข้อกฎหมายดังกล่าวอาจทำให้เกิดความคลาดเคลื่อนได้ หากตีความตามข้อกฎหมายมาตรานี้ผิดพลาดจะก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรมแก่เจ้าของเครื่องหมายการค้าหรือผู้รับอนุญาตให้ใช้สิทธิในเครื่องหมายการค้า และยังสร้างความเสียหายต่อผู้บริโภคอีกด้วย ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ แสดงให้เห็นถึงการเขียนข้อกฎหมายแบบกว้าง และยากต่อการจะพิจารณาให้เข้าใจถูกต้องตรงกัน

จากการศึกษาทำให้ทราบว่าปัญหากฎหมายเกี่ยวกับเรื่องของเจ้าของเครื่องหมายการค้าในสัญญาอนุญาตให้ใช้สิทธิในเครื่องหมายการค้า ยังไม่ชัดเจน ไม่ครอบคลุมด้วยกัน 3 ประการ ซึ่งสรุปได้ ดังต่อไปนี้

ประการแรก ปัญหาการการตีความตามเจตนารมณ์ของกฎหมาย ตามพระราชบัญญัติเครื่องหมายการค้า พ.ศ. 2534 มาตรา 70 ซึ่งได้บัญญัติว่า “ในกรณีของการใช้เครื่องหมายการค้าให้ถือว่าเป็นการใช้เครื่องหมายการค้าโดยเจ้าของเครื่องหมายการค้า”

พระราชบัญญัติเครื่องหมายการค้า พ.ศ. 2534 มาตรา 68 ได้มีการกำหนดให้เจ้าของเครื่องหมายการค้าที่จดทะเบียนสามารถทำสัญญาอนุญาตให้บุคคลอื่นใช้เครื่องหมายการค้าของตนได้ สำหรับสินค้าที่จดทะเบียนไว้ทั้งหมดหรือบางส่วน โดยการทำสัญญาอนุญาตดังกล่าวจะต้องทำเป็นหนังสือและจดทะเบียนต่อเจ้าหน้าที่ ซึ่งตามมาตรา 68(1) ได้กำหนดหน้าที่ของเจ้าของเครื่องหมายการค้าไว้ คือการควบคุมคุณภาพของสินค้า จะเห็นได้ว่าเจ้าของเครื่องหมายการค้ามีสิทธิในเครื่องหมายการค้าที่ตนนั้นเช่นเดิม เพียงแต่สามารถอนุญาตให้บุคคลอื่นใช้สิทธิในเครื่องหมายการค้าของตนได้ การใช้สิทธิของผู้อนุญาตให้ใช้สิทธินั้น เป็นการใช้สิทธิในเครื่องหมายการค้าตามพระราชบัญญัติเครื่องหมายการค้า พ.ศ. 2534 มาตรา 70 คือการใช้เครื่องหมายการค้าเสมือนใช้โดยเจ้าของเครื่องหมายการค้าเอง ซึ่งการใช้สิทธิดังกล่าวของผู้รับอนุญาตให้ใช้สิทธิในเครื่องหมายการค้าเป็นการใช้สิทธิตามสัญญาอนุญาตให้ใช้สิทธิตามที่กฎหมายได้กำหนดไว้ พระราชบัญญัติ

เครื่องหมายการค้า พ.ศ. 2534 มาตรา 44 แต่สิทธิดังกล่าวของผู้รับอนุญาตให้ใช้สิทธิในเครื่องหมายการค้าบางครั้งอาจกระทบกระเทือนถึงตัวเจ้าของเครื่องหมายการค้าได้ หากกล่าวถึงการควบคุมคุณภาพสินค้าของเจ้าของเครื่องหมายการค้าเป็นการควบคุมคุณภาพจนถึงขนาดแล้ว เช่น การกำหนดชั่วโมงการทำงานของผู้ใช้สิทธิในเครื่องหมายการค้า การกำหนดมาตรฐานทางเทคนิค การกำหนดกรรมวิธีเตรียมการหรือให้บริการสินค้า การกำหนดวิธีปฏิบัติการในรายละเอียด หรือการกำหนดวัตถุดิบ เป็นต้น หรือการควบคุมคุณภาพของสินค้ายังไม่เพียงพอ จนเป็นเหตุให้สินค้าดังกล่าวยังส่งผลกระทบต่อผู้บริโภค หากมองตามหลักเจตนารมณ์ของกฎหมายแล้วนั้น จะเห็นว่ากฎหมายยังถือว่าเจ้าของเครื่องหมายการค้ามีสถานะเสมือนกับผู้ผลิตสินค้า แม้แท้จริงแล้วผู้รับอนุญาตให้ใช้สิทธิจะเป็นผู้ผลิตสินค้าภายใต้เครื่องหมายการค้าที่ตนเองก็ตาม จึงเป็นเหตุให้เจ้าของเครื่องหมายการค้าอาจต้องรับผิดชอบในกรณีดังกล่าวที่เกิดขึ้นแก่ตัวผู้บริโภคจากข้อเท็จจริงดังกล่าวการตีความกฎหมายตามเจตนารมณ์ตามพระราชบัญญัติเครื่องหมายการค้า พ.ศ. 2534 มาตรา 70 อาจเกิดข้อสงสัยว่าสิทธิของเจ้าของเครื่องหมายการค้าแตกต่างหากจากผู้รับอนุญาตให้ใช้สิทธิในเครื่องหมายการค้าหรือไม่ และความหมายที่แท้จริงของคำว่า “ในกรณีของการใช้เครื่องหมายการค้าให้ถือว่าเป็นการใช้เครื่องหมายการค้าโดยเจ้าของเครื่องหมายการค้า” แท้จริงแล้วมีเจตนารมณ์ที่จะสื่อถึงสิทธิของผู้รับอนุญาตให้ใช้สิทธิมีมากน้อยเพียงใด

ประการที่สอง ปัญหาปัญหาขอบเขตของสิทธิของผู้รับอนุญาตให้ใช้สิทธิภายใต้เครื่องหมายการค้า

สัญญาอนุญาตให้ใช้สิทธิในเครื่องหมายการค้าผู้ได้รับอนุญาตให้ใช้สิทธิในเครื่องหมายการค้ามีสิทธิได้รับประโยชน์ในทางเศรษฐกิจจากการใช้เครื่องหมายการค้าถือเป็นการละเมิดสิทธิแต่เพียงผู้เดียวตามพระราชบัญญัติเครื่องหมายการค้า พ.ศ. 2534 มาตรา 44 ซึ่งได้ให้สิทธิไว้ในการอนุญาตให้ใช้สิทธิในเครื่องหมายการค้า หากมิได้มีการกำหนดไว้เป็นอย่างอื่นในสัญญาอนุญาตให้ใช้สิทธิในเครื่องหมายการค้า จึงจะเห็นได้ว่ากฎหมายได้ให้สิทธิแต่เพียงผู้เดียวในการกระทำหรือละเว้นกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งให้แก่เจ้าของเครื่องหมายการค้าไว้แต่สามารถโอนสิทธิดังกล่าวนั้นให้แก่บุคคลอื่นได้ ในพระราชบัญญัติเครื่องหมายการค้า พ.ศ. 2534 มาตรา 70 ได้มีการบัญญัติไว้ว่า “ในกรณีของการใช้เครื่องหมายการค้าให้ถือว่าเป็นการใช้เครื่องหมายการค้าโดยเจ้าของ

เครื่องหมายการค้า” ซึ่งบทบัญญัติในมาตรานี้อาจเกิดข้อสงสัยถึงสิทธิของเจ้าของเครื่องหมายการค้าและผู้รับอนุญาตให้ใช้สิทธิในเครื่องหมายการค้าว่ามีมากน้อยเพียงใด หรือการใช้สิทธิของผู้รับอนุญาตให้ใช้สิทธิในเครื่องหมายการค้าเสมือนเจ้าของเครื่องหมายการค้านั้นมีสิทธิมากแค่ไหน เพราะหากตีความตามข้อกฎหมายมาตรานี้ผิดพลาดจะเกิดความคลาดเคลื่อนและก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรมแก่เจ้าของเครื่องหมายการค้า หรือผู้รับอนุญาตให้ใช้สิทธิในเครื่องหมายการค้าได้ และยังสร้างความเสียหายต่อผู้บริโภคอีกด้วย ในด้านการเลือกสรรสินค้าตามความต้องการของผู้บริโภค ด้านผู้ผลิต ด้านแหล่งที่มา และคุณภาพของสินค้า เป็นต้น เพราะฉะนั้น หากยังไม่มีกำหนดสิทธิของผู้รับอนุญาตให้ใช้เครื่องหมายการค้าและเจ้าของเครื่องหมายการค้าไว้อย่างชัดเจน อาจสร้างผลกระทบที่เป็นวงกว้างทั้งในด้านเศรษฐกิจและการลงทุนอีกด้วย

ปัญหาประการสุดท้ายปัญหาความรับผิดชอบของเจ้าของเครื่องหมายการค้าที่เกี่ยวกับการอนุญาตให้ใช้สิทธิภายใต้เครื่องหมายการค้า

ปัญหาความรับผิดชอบเกี่ยวกับการอนุญาตให้ใช้สิทธิในเครื่องหมายการค้า ซึ่งการอนุญาตให้ใช้สิทธิในเครื่องหมายการค้าเป็นสัญญาที่อาจก่อให้เกิดความสับสนแก่ผู้บริโภคถึงแหล่งกำเนิดและที่มาของสินค้าหรือบริการที่ใช้เครื่องหมายการค้า นั้น ๆ ได้ เพราะผู้บริโภคมีความเชื่อถือนในสินค้าภายใต้เครื่องหมายการค้าอย่างเดียวกัน โดยผู้บริโภคอาจเข้าใจได้ว่าสินค้าที่มีเครื่องหมายการค้าเดียวกันมีแหล่งที่มาของสินค้าเดียวกันหรือมีคุณภาพที่เหมือนกัน สัญญาอนุญาตให้ใช้สิทธิในเครื่องหมายการค้าจึงได้กำหนดให้มีการควบคุมคุณภาพของสินค้าตามพระราชบัญญัติเครื่องหมายการค้า พ.ศ. 2534 มาตรา 68 เพื่อควบคุมคุณภาพของสินค้าซึ่งมีความสำคัญต่อผู้บริโภคเป็นอย่างมาก แต่การควบคุมคุณภาพของสินค้านั้นในบางกรณีก็อาจสร้างภาระให้แก่เจ้าของเครื่องหมายการค้าได้เช่นกัน หากเป็นการกระทำที่สร้างความผิดพลาดอันเนื่องมาจากตัวของผู้รับอนุญาตให้ใช้สิทธิในเครื่องหมายการค้า เช่น เจ้าของเครื่องหมายการค้าได้ควบคุมคุณภาพของสินค้าตามมาตรฐานของสินค้าที่ได้ผลิตภายใต้เครื่องหมายการค้าเดียวกันแล้ว โดยการกำหนดมาตรฐานทางเทคนิค หรือการกำหนดกรรมวิธีเตรียมการ หรือให้บริการสินค้าหรือบริการ หรือกำหนดวิธีปฏิบัติการในรายละเอียด หรือกำหนดวัตถุประสงค์แล้วก็ตาม ดังนั้น การที่ผู้รับอนุญาตให้ใช้สิทธิในเครื่องหมายการค้าซึ่งเป็นผู้ผลิตสินค้าที่ไม่ได้รับมาตรฐานโดยมีการกระทำโดยประการใด ๆ ก็ตาม

ซึ่งทำให้เกิดผลกระทบต่อตัวผู้บริโภค เจ้าของเครื่องหมายการค้ายังคงต้องรับผิดชอบด้วยหรือไม่ เพราะในมาตรา 70 ได้กล่าวไว้ว่า ผู้รับอนุญาตให้ใช้สิทธิในเครื่องหมายการค้าใช้เครื่องหมายการค้าเสมือนใช้โดยเจ้าของเครื่องหมายการค้าเอง และยิ่งในกรณีที่เจ้าของเครื่องหมายการค้าทำสัญญาอนุญาตให้ใช้สิทธิในเครื่องหมายการค้าในรูปแบบสัญญาอนุญาตให้ใช้สิทธิแบบเด็ดขาด (Exclusive License) ซึ่งเป็นสัญญาที่เจ้าของเครื่องหมายการค้าไม่มีสิทธิใช้หรืออนุญาตให้บุคคลอื่นใช้เครื่องหมายการค้านั้นจนกว่าจะสิ้นสุดสัญญา ซึ่งกรณีนี้จะมองได้ว่าตัวของเจ้าของเครื่องหมายการค้าอาจไม่ได้รับความเป็นธรรม หรือก่อให้เกิดความขัดแย้งที่จำเป็นต้องนำข้อพิพาทดังกล่าวเข้าสู่กระบวนการพิจารณาได้ และปัญหาดังกล่าวอาจทำให้ผู้บริโภคอยู่ในฐานะที่ยากที่จะรับรู้ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับรายละเอียดในการผลิตสินค้าว่าสินค้าที่ตนซื้อหรือรับบริการภายใต้เครื่องหมายการค้า นั้น เป็นสินค้าที่ผลิตโดยเจ้าของเครื่องหมายการค้าหรือผู้รับอนุญาตให้ใช้เครื่องหมายการค้าที่ได้รับการควบคุมคุณภาพที่แท้จริงหรือไม่ และอีกหนึ่งปัญหา คือการบังคับใช้สิทธิในเครื่องหมายการค้า ซึ่งอาจก่อให้เกิดผลเสียในทางเศรษฐกิจ จากข้อเท็จจริงดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าหากกรณีที่เจ้าของเครื่องหมายการค้าอนุญาตให้บุคคลอื่นใช้เครื่องหมายการค้าของตน หากสินค้าที่ผลิตภายใต้สัญญาอนุญาตให้ใช้สิทธิในเครื่องหมายการค้าเกิดความบกพร่องก่อให้เกิดความเสียหายต่อชีวิต ร่างกาย สุขภาพ อนามัย จิตใจ หรือทรัพย์สินของผู้บริโภค เจ้าของเครื่องหมายการค้าจะต้องร่วมรับผิดชอบกับผู้รับอนุญาตให้ใช้สิทธิในเครื่องหมายการค้าหรือไม่เพียงใด หรือในกรณีเจ้าของเครื่องหมายการค้าอาจไม่ทราบถึงการมีอยู่ของผู้รับอนุญาตที่ได้รับสิทธิดังกล่าวโดยรัฐ เจ้าของเครื่องหมายการค้าจะต้องรับผิดชอบด้วยหรือไม่เพียงใด

จากการศึกษาปัญหากฎหมายเกี่ยวกับเรื่องของเจ้าของเครื่องหมายการค้าในสัญญาอนุญาตให้ใช้สิทธิในเครื่องหมายการค้า ผู้ศึกษาพบว่า มีข้อเสนอแนะ ดังนี้

จากการศึกษาปัญหากฎหมายเกี่ยวกับเรื่องของเจ้าของเครื่องหมายการค้าในสัญญาอนุญาตให้ใช้สิทธิในเครื่องหมายการค้า ผู้ศึกษาพบว่า มีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ควรเพิ่มเติมบทบัญญัติกฎหมาย เพื่อให้ครอบคลุมเจตนารมณ์ตามพระราชบัญญัติเครื่องหมายการค้า พ.ศ. 2534 มาตรา 70 ว่าผู้รับอนุญาตให้ใช้สิทธิในเครื่องหมายการค้ามีสิทธิในการใช้เท่าที่ได้รับตามสัญญาอนุญาตให้ใช้สิทธิในเครื่องหมายการค้าที่ได้มีการจัดทำขึ้นระหว่าง

เจ้าของเครื่องหมายการค้าและผู้รับอนุญาตให้ใช้สิทธิในเครื่องหมายการค้าเพียงเท่านั้น หรือควรเพิ่มเติมบทบัญญัติกฎหมายในส่วนของการใช้เครื่องหมายการค้าโดยเจ้าของเครื่องหมายการค้านั้น มีขอบเขตของการใช้สิทธิดังกล่าวเพียงใด โดยต้องมีการระบุสิทธิดังกล่าวไว้อย่างชัดเจน

2. ควรเพิ่มเติมพระราชบัญญัติเครื่องหมายการค้า พ.ศ. 2534 ให้กำหนดสิทธิของผู้รับอนุญาตให้ใช้สิทธิในเครื่องหมายการค้าของสัญญาแต่ละรูปแบบ เพื่อไม่ให้เกิดความสับสนหรือเกิดความไม่เป็นธรรม เนื่องจากสัญญาแต่ละรูปแบบมีความแตกต่างกัน สิทธิของเจ้าของเครื่องหมายการค้าและผู้รับอนุญาตให้ใช้สิทธิในเครื่องหมายการค้าของสัญญาแต่ละรูปแบบจึงไม่เหมือนกัน สิทธิดังกล่าวมีจำเป็นต้องกำหนดให้ระบุไว้เพียงแค่ว่าในสัญญาเพียงเท่านั้น เพราะสัญญาอาจมีช่องโหว่ที่ทำให้ผู้รับอนุญาตให้ใช้สิทธิในเครื่องหมายการค้าหรือเจ้าของเครื่องหมายการค้าต้องรับผิดชอบด้วยหากเกิดกรณีที่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งกระทำผิด

3. ควรมีการบังคับให้จัดทำสัญญาอนุญาตให้ใช้สิทธิโดยต้องระบุข้อความที่เป็นสาระสำคัญเกี่ยวกับความรับผิดชอบในสัญญาอนุญาตให้ใช้สิทธิ โดยการระบุเป็นข้อตกลงในเรื่องของการตรวจสอบคุณภาพที่มีข้อกำหนดบังคับว่าควรตรวจสอบให้ด้านได้บ้างถึงจะเพียงพอ จนความรับผิดชอบดังกล่าวจะไม่ผู้พันต่อเจ้าของเครื่องหมายการค้า แต่จะผูกพันต่อผู้รับอนุญาตให้ใช้สิทธิในเครื่องหมายการค้าซึ่งเป็นผู้ผลิตสินค้าตัวเอง และควรมีการระบุว่ามิกรณีใดบ้างที่การตรวจสอบของเจ้าของเครื่องหมายการค้าถือว่าไม่เพียงพอในการควบคุมคุณภาพ ต้องรับผิดชอบร่วมกับผู้รับอนุญาตให้ใช้สิทธิในเครื่องหมายการค้า โดยข้อบังคับดังกล่าวต้องสอดคล้องกับสัญญาทั้ง 3 ประเภท ของสัญญาอนุญาตให้ใช้สิทธิในเครื่องหมายการค้าด้วย เพราะสัญญาแต่ละประเภทมีความแตกต่างกันในเรื่องของสิทธิของเจ้าของเครื่องหมายการค้า

เอกสารอ้างอิง

จักรกฤษณ์ ควรพจน์. กฎหมายระหว่างประเทศว่าด้วยลิขสิทธิ์ ลิขสิทธิ์ และเครื่องหมายการค้า.

พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร: สำนักนักพิมพ์นิติธรรม, 2559.

มนต์ชัย ชาติอำนาจชัย. “กฎหมายความรับผิดในผลิตภัณฑ์: รูปแบบที่เหมาะสมสำหรับประเทศไทย.” วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545.

สุชาดา พรพิพัฒน์ไพศาล. “สัญญาอนุญาตให้ใช้เครื่องหมายการค้า: ศึกษากรณีลักษณะข้อตกลงที่เป็นการจำกัดเสรีภาพทางการค้าของผู้รับอนุญาต.” วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2536.

สุชาติ ธรรมาพิทักษ์กุล. “บันทึกจากเลขานุการเนติบัณฑิตยสภา.” บทบัณฑิตย 59, 1 ตุลาคม (มีนาคม 2536): 63.

สุนทร ล้อศิริรัตนกุล. “ปัญหาการบังคับใช้สิทธิตามสัญญาอนุญาตให้ใช้สิทธิในลิขสิทธิ์ ลิขสิทธิ์ และเครื่องหมายการค้า.” วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2540.

หทัยชนก เชื้อนิล. “การคุ้มครองสิทธิของผู้ได้รับอนุญาตให้ใช้สิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา: กรณีผู้อนุญาตให้ใช้สิทธิล้มละลาย.” วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2555.